TALABALARNING TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TAMOYILLARI

Allayarova Asal Akbarovna
Urganch davlat tibbiyot instituti
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23741385

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarning tadqiqotchilik kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi asosiy pedagogik tamoyillar ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotchilik kompetentligini shakllantirish jarayonida ilmiylik va metodologik asoslanganlik, maqsad, faoliyat va baholash uyg'unligi, tizimlilik, motivatsion-qadriyatli yo'naltirilganlik, uzluksizlik, individuallashtirish, izlanishga yo'naltirilganlik, muammolilik, subyektlilik, bosqichli avtonomlik, refleksivlik, hamkorlik va shakllantiruvchi baholash tamoyillarining ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, zamonaviy raqamli ta'lim sharoitida ochiqlik, raqamli-pedagogik maqsadga muvofiqlik, axloqiy mas'uliyat va xavfsizlik masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Mazkur tamoyillarning o'zaro uyg'un holda qo'llanishi talabaning mustaqil ilmiy fikrlashi, dalillarga tayangan holda qaror qabul qilishi hamda tadqiqot natijalari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishiga xizmat qilishi asoslangan.

Kalit so'zlar: tadqiqotchilik kompetentligi, pedagogik tamoyil, ilmiylik, mustaqil ta'lim, refleksiya, avtonomlik, shakllantiruvchi baholash, raqamli ta'lim, hamkorlik, axloqiy mas'uliyat.

Kirish

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri mustaqil fikrlaydigan, ilmiy muammoni aniqlay oladigan, ishonchli axborotni tanlaydigan, tegishli tadqiqot usullaridan foydalanadigan va olingan natijalarni asosli talqin qila oladigan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Shu jihatdan talabalarning tadqiqotchilik kompetentligini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqotchilik kompetentligi oddiy nazariy bilim yoki ma'lum bir ilmiy ishni bajarish ko'nikmasi bilan cheklanmaydi. U ilmiy muammoni tushunish, savol va gipoteza ilgari surish, axborot izlash, manbalarni baholash, metod tanlash, ma'lumot to'plash va qayta ishlash, dalillarni tahlil qilish, natijalarni muhokama etish va o'z faoliyatiga refleksiv baho berishni qamrab oladigan murakkab integrativ sifatdir.

Mazkur kompetentlikni samarali rivojlantirish pedagogik jarayonning aniq tamoyillarga asoslanishini talab qiladi. Pedagogik tamoyil ta'limning maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari, tashkiliy shakllari hamda baholash usullarini tanlashga yo'naltiruvchi asosiy qoida bo'lib, nazariya va amaliyot o'rtasidagi barqaror aloqani ta'minlaydi.

Asosiy qism

Tadqiqotchilik kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi tamoyillarni umumpedagogik, tadqiqot-faoliyatga oid hamda axborot-raqamli yo'nalishlarda tizimlashtirish mumkin. Bunday yondashuv mazkur kompetentlikning murakkab va ko'p komponentli mohiyatini to'liqroq ochishga imkon beradi.

Ilmiylik tadqiqotchilik faoliyatining asosiy talablaridan biridir. Talabaning har qanday xulosasi ishonchli manba, tekshiriladigan dalil va tegishli metodga asoslanishi zarur. Talaba obyekt, predmet,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ilmiy savol, gipoteza, metod va natija o‘rtasidagi bog‘lanishni anglab, o‘z qarorini dalillar bilan asoslay olishi kerak. Raqamli muhitda bu tamoyilning ahamiyati yanada oshadi. Elektron platforma yoki sun’iy intellekt orqali olingan natija tayyor haqiqat sifatida qabul qilinmasligi, balki uning manbasi, algoritmik xususiyatlari, cheklovlari va qo‘llanish doirasi tekshirilishi lozim.

Tadqiqotchilik kompetentligini rivojlantirishda belgilangan maqsad talabaning amaliy faoliyati va uni baholash mezonlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi kerak. Agar ta’lim maqsadi “ilmiy manbalar bilan ishlash” shaklida belgilansa, ushbu natija talabaning manba qidirishi, ishonchliligini baholashi, taqqoslashi va zarur xulosaga kelishi orqali namoyon bo‘lishi lozim. Bunday yondashuv baholashning subyektivligini kamaytirib, talabaning rivojlanish holatini aniq dalillar asosida kuzatish imkonini beradi.

Tadqiqotchilik kompetentligini alohida ko‘nikmalarga ajratib o‘rgatish yetarli natija bermaydi. Ilmiy muammoni qo‘yish, manba bilan ishlash, metod tanlash, ma’lumot to‘plash, tahlil qilish, axloqiy me’yorlarga amal qilish, hamkorlik qilish va natijani baholash bir-birini to‘ldiruvchi yagona faoliyat sifatida tashkil etilishi lozim. Masalan, elektron so‘rovnoma yaratish faqat texnik faoliyat emas. Bunda savolning ilmiy to‘g‘riligi, ishtirokchining roziligi, ma’lumot maxfiyligi, natijalarni tahlil qilish va xatolarni aniqlash kabi bir nechta kompetentlik komponentlari bir vaqtning o‘zida faoliyatga kirishadi.

Tadqiqot topshirig‘i talaba uchun shaxsiy va kasbiy ahamiyatga ega bo‘lishi kerak. Faqat baho olishga yo‘naltirilgan faoliyat talabaning uzoq muddatli ilmiy qiziqishini ta’minlamaydi. Shu bois real hayotiy va kasbiy muammolar, amaliy vaziyatlar va manfaatdor auditoriyaga yo‘naltirilgan loyihalar orqali tadqiqotning qiymatini ochib berish muhimdir. Tadqiqotchilik kompetentligi bir fan yoki bitta semestr doirasida to‘liq shakllanmaydi. U oddiy axborot izlashdan murakkab ilmiy loyihani mustaqil bajarishgacha bo‘lgan izchil rivojlanish jarayonini talab etadi.

Talabalarning tayyorgarlik darajasi, qiziqishi, o‘rganish sur’ati va resurs imkoniyatlari turlicha bo‘ladi. Shuning uchun umumiy ilmiy standartlarni saqlagan holda topshiriq hajmi, murakkablik darajasi, metodik yordam va bajarish muddati moslashtirilishi mumkin. Individuallashtirish bilim talabini kamaytirish emas, balki har bir talaba uchun kompetentlikka olib boruvchi maqbul yo‘lni tanlashni anglatadi.

Tadqiqotchilik kompetentligi tayyor bilimni qabul qilish orqali emas, balki faol izlanish davomida shakllanadi. Talaba ilmiy savol qo‘yishi, usul tanlashi, dalil to‘plashi, xulosasini tekshirishi va zarur hollarda dastlabki qarorini o‘zgartirishi lozim. Izlanishga asoslangan ta’lim talabaning xatoga munosabatini ham o‘zgartiradi. Xato ilmiy faoliyatning salbiy natijasi sifatida emas, balki keyingi qarorni takomillashtirishga yordam beradigan tajriba sifatida qaraladi.

Real hayotdagi ilmiy yoki kasbiy vaziyatlar talabani faol fikrlashga undaydi. Haqiqiy muammolarda ma’lumotlarning to‘liq bo‘lmasligi, bir nechta yechim yo‘lining mavjudligi va qarorni cheklangan sharoitda asoslash zarurati bo‘lishi mumkin. Talaba tadqiqot jarayonida tayyor algoritmni bajaruvchi emas, balki qaror qabul qiluvchi faol subyekt bo‘lishi zarur. Avtonomlik bosqichma-bosqich rivojlantiriladi: dastlab o‘qituvchi ko‘magi bilan, keyinchalik esa mustaqil tadqiqot dizaynini shakllantirish darajasigacha.

Ilmiy faoliyat samarali bo‘lishi uchun talaba o‘z oldiga maqsad qo‘ya olishi, faoliyatini rejalashtirishi, natijani kuzatishi va kamchiliklarini aniqlashi zarur. Tadqiqot kundaligi, elektron portfolio va bajarilgan ish versiyalarini tahlil qilish refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Ilmiy bilim boshqa tadqiqotchilar bilan muloqot va fikr almashish jarayonida takomillashadi. Talaba savol berish, dalillarni solishtirish, boshqa fikrlarni tinglash, taqriz yozish va o‘z nuqtayi nazarini asoslashni o‘rganishi kerak.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tadqiqotchilik kompetentligini rivojlantirishda baholash faqat yakuniy ball qo'yish vositasi bo'lib qolmasligi kerak. Mezonga asoslangan oraliq baholash, o'qituvchi va tengdosh fikri, o'zini baholash va natijani qayta ishlash imkoniyati talabaning rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Shakllantiruvchi baholashda xatoni aniqlash va tuzatish ham kompetentlikning muhim belgisi sifatida qabul qilinadi.

Zamonaviy tadqiqotchilik faoliyatida raqamli vositalardan foydalanish muhim o'rin tutadi. Biroq vosita uning yangiligi yoki ommabopligi uchun emas, balki ilmiy vazifani qanchalik samarali hal etishi asosida tanlanishi kerak. Raqamli muhitda ochiqlik, ma'lumotlarning qayta tekshirilishi, xavfsizlik, maxfiylik va mualliflik huquqiga rioya qilish muhim ahamiyatga ega. Talaba sun'iy intellekt vositalari yordamida olingan takliflarni tekshirishi, foydalanilgan yordamni ochiq ko'rsatishi va yakuniy qaror uchun shaxsiy mas'uliyatni saqlashi zarur.

Xulosa

Talabalarning tadqiqotchilik kompetentligini rivojlantirish tizimli, izchil va maqsadga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni talab qiladi. Ilmiylik, tizimlilik, izlanish, muammolilik, subyektlilik, refleksiya, hamkorlik, individuallashtirish va shakllantiruvchi baholash bir-birini to'ldiradigan tamoyillar sifatida qaralishi lozim. Ushbu yondashuvlarning o'zaro uyg'un qo'llanishi talabaning nafaqat ilmiy topshiriqni bajarish, balki mustaqil fikrlash, dalillarni baholash, asoslangan qaror qabul qilish va o'z tadqiqot natijalari uchun javobgarlikni his etish qobiliyatini rivojlantiradi. Shunday qilib, tadqiqotchilik kompetentligini shakllantirishning yakuniy maqsadi tayyor bilimni takrorlaydigan talaba emas, balki ilmiy muammoni mustaqil aniqlaydigan, ishonchli ma'lumot bilan ishlaydigan va o'z faoliyatini doimiy takomillashtirib boradigan tadqiqotchi shaxsni shakllantirishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Ta'lim to'g'risida. O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. 2019-yil 8-oktabr.
3. Biggs, J., Tang, C. Teaching for Quality Learning at University: What the Student Does. 4th ed. Maidenhead: McGraw-Hill / Society for Research into Higher Education / Open University Press, 2011.
4. Pedaste, M., Mäeots, M., Siiman, L. A., de Jong, T., van Riesen, S. A. N., Kamp, E. T., Manoli, C. C., Zacharia, Z. C., Tsourlidaki, E. Phases of inquiry-based learning: Definitions and the inquiry cycle. Educational Research Review, 2015, Vol. 14, pp. 47–61. DOI: 10.1016/j.edurev.2015.02.003.
5. Willison, J., O'Regan, K. Commonly known, commonly not known, totally unknown: a framework for students becoming researchers. Higher Education Research & Development, 2007, Vol. 26, No. 4, pp. 393–409. DOI: 10.1080/07294360701658609.
6. Lazonder, A. W., Harmsen, R. Meta-Analysis of Inquiry-Based Learning: Effects of Guidance. Review of Educational Research, 2016, Vol. 86, No. 3, pp. 681–718. DOI: 10.3102/0034654315627366.
7. Zimmerman, B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. Theory Into Practice, 2002, Vol. 41, No. 2, pp. 64–70. DOI: 10.1207/s15430421tip4102_2.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.